

2000'Lİ YILLARDA TÜRKİYE'DE EMEKÇİLERİN PANORAMASI

Sosyal-İş Sendikası
Mayıs 2011

Giriş:

Bu raporda, temel veriler ışığında 2000'lerin ilk 10 yıllık döneminde Türkiye'de çalışma yaşamının ve emekçilerin temel sorunları masaya yatırılmıştır. 2000 ve 2010 yılları, çalışma hayatı istatistikleri çerçevesinde karşılaştırılarak, Türkiye işçi sınıfının giderek derinleşen sorunları ele alınmıştır. İşgücüne katılım, işsizlik ve istihdamda yaşanan değişimlerin incelenmesi ile başlayan çalışmada giderek büyüyen işsizlik sorunu detayları ile incelenmiştir. İstihdamın sektörel ve durumsal dağılımında süre giden dönüşümün masaya yatırılmasının ardından, kamu ve özel sektörde istihdam biçimleri ve güvencesiz istihdamın yaygınlaşması süreci ele alınmıştır. Çalışma süreleri, işçi sağlığı ve iş güvenliği, çalışma koşulları, ücretler, çalışma yaşamında toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve sendikalaşma gibi temel konularda 2000'li yıllarda neler yaşandığının tartışıldığı çalışma, genel bir değerlendirme ile son bulmuştur.

EKONOMİ “BÜYÜRKEN”; İSTİHDAM YERİNE İŞSİZLİK ARTTI

Türkiye'de 2000'li yıllarda ciddi bir ekonomik büyüme yaşandığı öne sürülmektedir. Bu ekonomik büyümenin niteliği tartışmalıdır. Çünkü bu büyüme, istihdam yerine işsizlik yaratan bir büyümedir.

Tablo1: İşgücüne Katılma, İşsizlik ve İstihdam Oranları (Genel)

	İşgücüne katılma oranı	İşsizlik oranı	İstihdam oranı
2000	yüzde 49,9	yüzde 6,5	yüzde 46,7
2010	yüzde 48,8	yüzde 11,9	yüzde 43

Kaynak: TÜİK Hane Halkı İşgücü Anketlerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

İşgücüne katılma oranı (işsizler ve istihdam edilenlerin çalışabilir yaştaki nüfusa oranı) 2000 yılında yüzde 49,9 iken, 2010'a gelindiğinde yüzde 48,8'e gerilemiştir. 2000'li yıllar boyunca işgücüne katılma oranı yüzde 50'nin altında seyretmiş; adeta işgücüne katılım bakımından yüzde 50 oranı psikolojik eşik haline gelmiştir.

Öte yandan işgücüne katılma oranı artmadığı halde işsizlik oranında artış yaşanmış, **2000 yılında yüzde 6,5 olan işsizlik oranı 2010 yılına gelindiğinde yüzde 11,9'a çıkmıştır.** İşsizlik oranı 2002 yılında yüzde 10,3 olarak gerçekleşmiş; ardından yüzde 10'un altına bir daha inmemiştir.

Kaldı ki Türkiye'de gerçek işsizlik, resmi işsizlik verilerininin daha da üzerindedir. Örneğin iş bulma ümidi olmadığı için iş aramayan, bu yüzden resmi verilerde işsiz sayılmayan ama çalışmaya hazır olan kişi sayısı 2000 yılında 132 bin iken, 2010 yılına gelindiğinde bu sayı 716 bine yükselmiştir. Yani iş aramadığı için işsiz sayısında dikkate alınmayan, ancak iş olsa çalışmaya hazır olan, **tabir-i caizse "ümitsiz işsizler" 2000-2010 yılları arasında 584 bin kişi artmıştır.** Bir başka deyişle ümitsiz işçilerin sayısı yaklaşık 5,5 katına çıkmıştır.

Neticede istihdam oranı gerilemeye devam etmiş, yüzde 46,7'den yüzde 43'e düşmüştür. Özetle ifade etmek gerekirse, ekonomik büyüme işgücünü pas geçmiş; Türkiye'de istihdamda gerileme, işsizlikte artış yaşanmıştır.

Temel veriler, cinsiyetlere göre ayrı ayrı incelendiğinde ise şöyle bir tablo oluşmaktadır:

Tablo 2: İşgücüne Katılma, İşsizlik ve İstihdam Oranları (Cinsiyetlere göre)

	İşgücüne katılma oranı		İşsizlik oranı		İstihdam oranı	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
2000	73,7	26,6	6,6	6,3	68,9	24,9
2010	70,8	27,6	11,4	13	62,7	24

Kaynak: TÜİK Hane Halkı İşgücü Anketlerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2000'li yıllarda işsizlik, hem kadınlar hem erkekler için giderek büyüyen bir sorun olarak kendini göstermiştir. Erkeklerde işsizlik oranı yüzde 6,6'dan yüzde 11,4'e; kadınlarda ise yüzde 6,3'ten yüzde 13'e yükselmiştir.

2000-2010 yılları arasında tek artış gösteren oran kadınların işgücüne katılma oranı olmuş; kadınların işgücüne katılma oranı bir puanlık artışla yüzde 27,6'ya yükselmiştir. Ancak bu cüzi artış; beraberinde işsizlikte yaşanan patlamayı da getirmiştir.

İSTİHDAM EDİLEN HER 2 KİŞİ BERABERİNDE 3 İŞSİZ GETİRDİ

Öte yandan istihdam ve işsizlik verilerine daha yakından bakıldığında 2000'li yıllarda oluşan karanlık tablo daha açık seçik görülmektedir.

Tablo 3: İstihdam ve İşsizlikte Artışın Karşılaştırması

	İstihdam edilen kişi sayısı	İşsiz sayısı	İşsizlerin istihdam edilenlere oranı
2000	21.581.000	1.497.000	yüzde 7
2010	22.594.000	3.046.000	yüzde 13,5
Artış oranı	yüzde 4,7	yüzde 103,5	

Kaynak: TÜİK Hane Halkı İşgücü Anketlerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2000 yılında istihdam edilen kişi sayısı 21 milyon 581 iken, 2010 yılında 22 milyon 594 bindir. Yani 2000'li yıllar boyunca istihdam edilen kişi sayısındaki artış yalnızca 1 milyon 13 bin olmuştur. Oysa aynı dönemde işsiz sayısı 1 milyon 497 binden 3 milyon 46 bine çıkmış, yani işsiz sayısı 1 milyon 549 bin artmıştır. **Böylece istihdam edilen kişi sayısındaki artış son 10 yılda yalnızca yüzde 4,7 olurken; işsiz sayısı yüzde 103,5 artmıştır. İşsizlerin istihdam edilenlere oranı 2000'de yüzde 7 iken; 2010'da yüzde 13,5'i bulmuştur.**

2000-2010 döneminde istihdam edilen kişi sayısı yaklaşık 1 milyon artarken, işsiz sayısı yaklaşık 1,5 milyon artmıştır. **Bunun neticesinde istihdam edilen kişi sayısındaki her 2 kişilik artış; 3 işsizi beraberinde getirmiştir.**

Bütün bu veriler Türkiye'de istihdam yerine işsizlik pompalayan bir ekonomik büyüme yaşandığını gözler önüne sermektedir.

İŞSİZLİĞİN YANI SIRA İŞSİZLİKTE GEÇEN SÜRE DE ARTTI

Türkiye'de yalnızca işsizlik oranı değil, işsizlikte geçen süreler de artmıştır. İşsiz sayısı ve oranındaki artışa, işsizlikte geçen sürelerindeki artışın da eşlik etmesi ile birlikte, işsizlik sorunu daha da katmerlenmiştir. **2000 yılı itibariyle 1 yıldan fazla süredir işsiz olanların**

tüm işsizler içindeki payı 21,2 iken, 2010 yılı itibariyle 1 yıldan fazla süredir işsiz olanların işsizler içindeki payı 28,6'ya yükselmiştir.

İşsizlerin iş arama (işsizlik) sürelerine göre dağılımında; işsizlerin 2010 yılı itibariyle 2000 yılına göre daha uzun sürelerle iş aramakta olduğu görülmektedir.

2000 yılı itibariyle işsizler içinde 0-6 ay arası işsiz olanların payı yüzde 64, 6 ay-1 yıl arası işsiz olanların payı yüzde 14,8; 1-2 yıl arası işsiz olanların payı yüzde 13,1, 2-3 yıl arası işsiz olanların payı yüzde 5, 3 yıl ve daha fazla süredir işsiz olanların payı yüzde 3 iken; bu oranlar 2010 yılı itibariyle sırasıyla, yüzde 54,3, yüzde 17,1, yüzde 17,6, yüzde 6,9 ve yüzde 4,1'e yükselmiştir.

Tablo-4: İş Arama-İşsizlik Süreleri (İşsizlerin oransal olarak sürelerle dağılımı)

	0-6 ay	6 ay -1 yıl	1 - 2 yıl	2 - 3 yıl	3 yıl ve daha fazla
2000	yüzde 64	yüzde 14,8	yüzde 13,1	yüzde 5	yüzde 3
2010	yüzde 54,3	yüzde 17,1	yüzde 17,6	yüzde 6,9	yüzde 4,1

Kaynak: TÜİK Hane Halkı İşgücü Anketlerinden yararlanılarak hazırlanmıştır

İSTİHDAMDA TARIMIN PAYI DÜŞTÜ, SANAYİ VE HİZMETLERİN PAYI ARTTI

2000-2010 yılları arasında istihdam edilenlerin sektörel dağılımında tarımın payı düşerken, sanayi ve hizmetler sektörlerinin payı artmıştır. 2000 yılında istihdam edilenlerin yüzde 36'sı tarım sektöründe iken bu oran 2010'a gelindiğinde yüzde 25,2'ye düşmüştür. Sanayi sektörünün payı yüzde 17,7'den yüzde 19,9'a; hizmetler sektörünün payı yüzde 40'tan yüzde 48,6'ya yükselmiştir.

Tablo-5: İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı

	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler
2000	yüzde 36	yüzde 17,7	yüzde 6,3	yüzde 40
2010	yüzde 25,2	yüzde 19,9	yüzde 6,3	yüzde 48,6

Kaynak: TÜİK Hane Halkı İşgücü Anketlerinden yararlanılarak hazırlanmıştır

İŞÇİLEŞME SÜRECİ TÜM HIZIYLA DEVAM ETTİ

Türkiye'de son 30 yıldır hız kazanan işçileşme süreci 2000'li yıllarda da devam etti. İstihdam edilenler içinde ücretsiz aile işçilerinin payı yüzde 21,6'dan yüzde 13,7'ye, kendi hesabına

çalışanların payı yüzde 24,7'den yüzde 20,1'e geriledi. İşverenlerin payı ise yüzde 5,1'den yüzde 5,3'e yükseldi. Ücret ya da yevmiye karşılığı çalışan; yani bir işverene bağımlı olarak çalışanların payı yüzde 48,6'dan yüzde 60,9'a çıktı. Böylece en geniş tanımıyla işçi sınıfının tüm çalışanlar içindeki payı yüzde 60,9'a ulaşmış oldu.

Tablo-6: İstihdam Edilenlerin İşteki Durumu

	Ücretli/Yevmiyeli	İşveren	Kendi hesabına	Ücretsiz aile işçisi
2000	yüzde 48,6	yüzde 5,1	yüzde 24,7	yüzde 21,6
2010	yüzde 60,9	yüzde 5,3	yüzde 20,1	yüzde 13,7

Kaynak: TÜİK Hane Halkı İşgücü Anketlerinden yararlanılarak hazırlanmıştır

KAMUDA İŞÇİ İSTİHDAMI AZALIYOR, KADROLU MEMURLUK TASFİYE EDİLİYOR, GÜVENCESİZLİK ARTIYOR

Türkiye'de 2000'li yıllar kamuda güvenceli istihdam biçimlerinin adım adım tasfiye edilmesine sahne olmuştur. Özelleştirme, taşeronlaştırma ve kamuda işçi istihdamının kısıtlanması politikaları neticesinde 2000'li yıllar boyunca kamuda çalışan işçi sayısı giderek azalmıştır. **2002 yılı itibariyle yerel yönetimler haricinde kamuda çalışan işçi sayısı 488 bin 218 iken; bu rakam 2010 yılı itibariyle 241 bin 972'ye yani yarıya düşmüştür.** 2000'li yılların sonuna doğru yerel yönetimlerde de işçi istihdamı azalma eğilimi içine girmiştir.

Öte yandan 2007 yılından itibaren kamuda memur istihdamındaki artış sınırlanmış, kadrolu memurluğun yerine sözleşmeli personel istihdamına ağırlık verilmiştir. Devlet Memurları Yasası'nın 6. Maddesinin b fıkrasına göre sözleşmeli personel istihdamı ancak zaruri ve zorunlu haller, geçici işler, özel meslek bilgisi ve ihtisası gibi istisnai koşullarda mümkün kılınmış olmasına rağmen, çoğunlukla bu koşullar olmadığı halde kanuna aykırı biçimde sözleşmeli personel istihdamına gidilmektedir.

Tablo 7: Kamuda İstihdam (Yerel Yönetimler Hariç)

Genel Bütçe, KİT vd. (Bölüm 1 ve 2)	2007 (Haziran)	2010 (Haziran)	Değişim
Kadrolu Memur (4-a)	1.974.127	2.009.086	yüzde 1,8
Sözleşmeli Personel (4-b)	159.998	277.756	yüzde 73,6
Kamu İşçisi (4-d)	314.042	241.972	eksi yüzde 23

Kaynak: Maliye Bakanlığı BÜMKO verileri ile 2011 Yılı Bütçe Gerekçesi'nden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Kamuda (yerel yönetimler hariç) 2007-2010 yılları arasında kadrolu memur sayısı yalnızca yüzde 1,8 artarken, sözleşmeli personel sayısı yüzde 73,6 gibi ciddi bir artış göstermiştir Kamu işçisi sayısı ise yüzde 23 oranında azalmıştır.

Tablo 8: Yerel Yönetimlerde İstihdam

Yerel Yönetimler (Bölüm 3)	2007 (Haziran)	2010 (Haziran)	Değişim
Kadrolu Memur (4-a)	96.080	98.846	binde 8
Sözleşmeli Personel (4-b)	5.509	13.548	yüzde 146
Kamu İşçisi (4-d)	212.808	189.286	eksi yüzde 11

Kaynak: Maliye Bakanlığı BÜMKO verileri ile 2011 Yılı Bütçe Gerekçesi'nden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2007-2010 döneminde yerel yönetimlerde kadrolu memur sayısındaki artış binde 8'de kalırken, sözleşmeli personel sayısı yüzde 146 artmıştır. Yerel yönetimlerdeki kamu işçisi sayısı ise yüzde 11 azalmıştır.

Kamuoyuna yansıyan bilgilere göre Türkiye'de kamuda yaklaşık 175 bin taşeron işçi çalışmakta, yerel yönetimler ile birlikte bu rakam 300 bini bulduğu tahmin edilmektedir. Taşeron uygulaması çoğu zaman hukuka aykırıdır ve kamudaki personel açığı taşeron işçiler vasıtasıyla giderilmektedir. **Türkiye'nin dört bir yanında kamu kurum ve kuruluşlarında yüz binlerce işçi, iş güvencesinden yoksun biçimde, ağır çalışma koşullarında, hakları ihlal edilerek, sendikasız, asgari ücretle, taşeron şirketler vasıtasıyla çalıştırılmaktadır.** Esasında asıl işverenin işçisiymiş gibi çalışan, "temizlik" işçisi olarak gösterilip büro işi yapan, taşerona verilemeyecek asıl işlerde çalıştırılan yüz binlerce işçi, aslında taşeronun değil asıl işveren olan kamunun işçisidir.

Öte yandan resmi istatistiklere göre, hiçbir yasal dayanağı olmadığı, hatta Anayasa ve Devlet Memurları Yasası'na aykırı olduğu halde, **kamuda, mevcut mevzuata göre sınıflandırılmayan istihdam biçimleri oluşturulmuştur. 2011 yılı bütçe gerekçesine göre kamuda (yerel yönetimler hariç) "diğerleri" adı altında 103 bin kişi çalıştırılmaktadır.** Memur, sözleşmeli personel, işçi ya da geçici personel olmayan bu "diğerleri" kategorisini eğitim ve sağlıkta hukuka aykırı biçimde "ücretli öğretmen", "vekil öğretmen", "vekil ebe-hemşire" gibi tanımlamalar ile çalıştırılan emekçilerin oluşturduğu tahmin edilmektedir. **Yerel yönetimlerde ise "diğerleri" adı altında çalıştırılan kişi sayısı 10 bin 612'dir.**

Rakamların da gözler önüne serdiği üzere Türkiye’de artık kadrolu memurluğun yerini güvencesiz bir istihdam biçimi olan “sözleşmeli personel” almakta; kamu işçisi istihdamı adım adım tasfiye edilirken, kamuda taşeronlaştırma alabildiğine yaygınlaşmaktadır. Son yıllarda yaşananlar, kamuda artık güvencesiz istihdam biçimlerinin kural haline gelmekte olduğunu gözler önüne sermektedir.

ÖZEL SEKTÖRDE KAYIT DIŞI DEVAM EDİYOR, GÜVENCESİZLİK ARTIYOR

Özel sektördeki işçilerin büyük çoğunluğu da iş güvencesinden yoksun biçimde çalışmaktadır. Kayıt dışı istihdam sorunu 2000’li yıllarda da devam etmiştir. 2010 yılı itibariyle 3 milyon 349 bin işçi kayıt dışı olarak istihdam edilmektedir. Özel sektörde çalışan her 3 işçiden biri kayıt dışıdır. Kayıt dışı işçiler, iş güvencesinin yanı sıra sosyal güvence ve temel haklardan da yoksun biçimde çalışmaktadır.

2003 yılında yasalaşan “iş güvencesi” uygulaması 30’dan fazla işçi çalıştıran işyerlerinde en az 6 aydır süredir belirsiz süreli iş sözleşmesi ile çalışan işçileri kapsamaktadır. Bu koşulları taşımadığı için işçilerin yarısından fazlası yasal iş güvencesinden yararlanamamaktadır. 2000’li yıllarda taşeronlaştırma özel sektörde de hızla yaygınlaşmış; özellikle büyük ölçekli işyerlerinde temizlik, güvenlik, yemekhane gibi yardımcı işler taşeron şirketlere devredilmiş, birçok işletmede asıl işler de taşerona verilmiştir. Özel sektörde taşeron şirketlerde, iş güvencesinden yoksun biçimde çalışan işçi sayısı bilinmemekle birlikte; taşeronda çalışan işçilerin sayısının yüz binlerle hatta milyonlarla ifade edilebileceği söylenebilir. Öte yandan hızla gelişen hizmetler sektöründe marketçilik alanı başta olmak üzere “firma elemanı” uygulaması hızla yaygınlaşmakta; taşeronlaştırmanın yanı sıra “firma elemanı” uygulaması ile de güvencesiz istihdam artmaktadır. Öte yandan Özel Öğretim Kurumları Kanunu’ndaki bir madde gerekçe gösterilerek, özel öğretim kurumlarında yaklaşık 250 bin eğitimci, belirli süreli iş sözleşmeleri ile iş güvencesiz çalıştırılmaktadır.

ÜCRETLİLERİN ÇALIŞMA SÜRELERİ UZADI

2000-2010 yılları arasında ücret, maaş ya da yevmiye karşılığı çalışanların çalışma sürelerinde kayda değer bir artış yaşanmıştır. Kamu personelinin haftalık çalışma süresinin 40 saat, işçilerin ise haftalık çalışma süresinin en fazla 45 saat olduğu göz önünde bulundurulduğunda; çalışma sürelerinin 40 ila 50 saat arasında olması beklenir. 40 saatten az süreli çalışmalar ise kısmi zamanlı istihdam ya da düzensiz/güvencesiz istihdam biçimlerini

kapsamaktadır. 50 saatten fazla çalışmalar ise ücretliler açısından yasal çalışma sürelerini aşan uzun çalışma sürelerini oluşturmaktadır.

2000 yılında ücretlilerin yüzde 27,2'si haftada 40 saat, yüzde 27,6'sı ise 41 ila 49 saat arasında çalışırken; bu oranlar 2010 yılı itibariyle 40 saat çalışanlar için yüzde 17,7'ye 41-49 saat arası çalışanlar için ise 23,3'e gerilemiştir. **Yani 2000 yılında ücretlilerin yüzde 54,8'i "olağan" çalışma süreleri içinde (40-50 saat) çalışırken; bu oran 2010'da yüzde 41'e düşmüştür.**

2000-2010 döneminde haftada 50 ila 59 saat arasında çalışanların tüm ücretliler içindeki oranı yüzde 13,1'den yüzde 15,8'e; 60-71 saat arasında çalışanların oranı yüzde 16,1'den yüzde 19,3'e, 71 saatten fazla çalışanların oranı ise yüzde 6,6'dan yüzde 8,3'e yükselmiştir. Böylece uzun sürelerle çalışanların (50 ve daha fazla) tüm ücretliler içindeki payı yüzde 35,8'den; yüzde 43,4'e çıkmıştır. Böylece Türkiye'de çalışma süreleri daha da uzamıştır.

Haftada 40 saatten az çalışanların ücretliler içindeki payı ise yüzde 9,4'den yüzde 15,6'ya yükselmiştir. Böylece yarı zamanlı istihdam ya da düzensiz/güvencesiz istihdam biçimlerini kapsayan kısmi süreli çalışmalarda artış yaşanmıştır.

Tablo-9: Ücretlilerin Çalışma Süreleri (saat/hafta)

	40'dan az	40	41-49	50-59	60-71	71 +
2000	yüzde 9,4	yüzde 27,2	yüzde 27,6	yüzde 13,1	yüzde 16,1	yüzde 6,6
2010	yüzde 15,6	yüzde 17,7	yüzde 23,3	yüzde 15,8	yüzde 19,3	yüzde 8,3

Kaynak: TÜİK Hane Halkı İşgücü İstatistikleri Veri Tabanından Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

RESMİ VERİLERE GÖRE 10 YILIN FATURASI 10 BİN 435 ÖLÜM, 18 BİN 818 SÜREKLİ İŞ GÖREMEZLİK

İşçi sağlığı ve iş güvenliği alanındaki karanlık tablo 2000'li yıllarda daha da derinleşmiştir. İş kazaları ve meslek hastalıklarının ancak bir kısmı resmi istatistiklere yansımaktadır. Kayıtlı işçilere nazaran iş kazası ve meslek hastalığı riski daha yüksek olan kayıt dışı işçilerin geçirdiği iş kazaları ve meslek hastalıkları, resmi verilere girmemektedir. Ayrıca kayıtlı işçiler açısından da, iş kazalarının işverenler tarafından gizlenmesi yaygın bir uygulamadır. Meslek

hastalıkları açısından ise daha vahim bir durum söz konusudur. Türkiye’de her yıl on binlerce meslek hastalığı vakası yaşanmasına rağmen; meslek hastalıklarının çok azı tespit edilebilmektedir. Meslek hastalıkları çok temel bir işçi sağlığı sorunu olmasına rağmen, Türkiye’nin meslek hastalıklarının büyük kısmını tespit dahi edemeyen bir noktada olması, sorunun boyutlarını ortaya koymaktadır.

Resmi verilere göre Türkiye’de 2000-2009 yıllarını kapsayan 10 yıllık dönemde, iş kazası ve meslek hastalıkları neticesinde toplam 10 bin 491 işçi yaşamını yitirmiş; 18 bin 818 işçi ise sürekli iş göremez hale gelmiştir. Gerçek iş kazası ve meslek hastalığı sayıları, resmi verilerin çok daha üzerindedir. Sosyal Güvenlik Kurumu’nun istatistiklerine giren iş kazaları ve meslek hastalıkları, buzdağının yalnızca suyun üzerindeki kısmını oluşturmaktadır.

Tablo-10: İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları Sonucu Ölüm ve Sakatlık Vakaları

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Toplam
İş Kazası Sonucu Ölüm	1.167	1.002	872	810	841	1.072	1.592	1.043	865	1.171	10.435
Meslek Hastalığı Sonucu Ölüm	6	6	6	1	2	24	9	1	1	0	56
Toplam Ölüm	1.173	1.008	878	811	843	1.096	1.601	1.044	866	1.171	10.491
Sürekli İş Göremezlik Vakası	1.818	2.183	2.087	1.596	1.693	1.639	2.267	1.956	1.694	1.885	18.818

Kaynak: SSK 2004 İstatistik Yıllığı, SGK 2009 İstatistik Yıllığı¹

ÇALIŞMA KOŞULLARI AĞIRLAŞIYOR, HAK İHLALLERİ ARTIYOR

İstatistiksel olarak hesaplanamasa da 2000’li yıllar boyunca işçilerin çalışma koşulları daha da ağırlaşmış; hak ihlalleri artmıştır. İktisadi büyüme politikasını ve “rekabet gücünü” ucuz işçilik ve yoğun emek sömürüsü üzerine kuran Türkiye ekonomisinde, daha az işçiyle daha çok üretim yapma felsefesi üzerine kurgulanan üretim süreçleri, kaçınılmaz olarak daha ağır çalışma koşulları ve hak ihlallerini de beraberinde getirmektedir.

Özellikle sendikasız işyerleri, küçük ölçekli işyerleri, fason üretim yapan işyerleri ve hizmetler sektöründe, **İş Yasası ile belirlenen asgari çalışma koşulları dahi uygulanmamakta; işyerinde çalışma koşullarını mevzuat değil işverenler belirlemektedir.** Yasal sınırların üzerinde çalışma süreleri, ödenmeyen fazla mesailer, yıllık ücretli izin ve hafta tatili hakkının kısıtlanması, ücretlerden keyfi kesinti yapılması, ücretlerin geç veya eksik ödenmesi, hatta hiç ödenmemesi, sigorta primlerinin gerçek ücret yerine asgari ücretten yatırılması ya da eksik yatırılması gibi hak ihlalleri, yaygın olarak yaşanmaktadır.

¹ 2000 yılında “bilinmeyen” başlığı altında verilen ölüm vakaları, iş kazası sonucu ölümlere dahil edilmiştir.

ÜCRETLERDE DEĞİŞEN BİR ŞEY YOK: SEFALETE DEVAM...

2000-2010 döneminde ücretler bakımından bir iyileşme yaşanmadığı gibi sigortalıların prime esas brüt aylık kazançları asgari ücret esas alınarak kıyaslandığında; ücret düzeylerinin daha da gerilediği görülmektedir. **2000 yılı itibariyle sigortalıların yüzde 59,8'i brüt asgari ücret ile 1,5 brüt asgari ücret arasında aylık brüt kazanç elde ederken, bu oran 2009 yılına gelindiğinde yüzde 69,8'e yükselmiştir.** Böylece 10 yıllık süre zarfında sigortalıların yüzde 10'u daha 1 ila 1,5 brüt asgari ücret arasında kazanç sağlayanlara katılmıştır.

Özel sektördeki ücretler kıyaslandığında da benzer bir tablo ortaya çıkmaktadır. 2000 yılında özel sektörde çalışan sigortalıların yüzde 62,1'i 1 ila 1,5 brüt asgari ücret arasında aylık kazanç elde ederken, bu oran 2010 yılında yüzde 74,3'e yükselmiştir.²

Tablo-11: Sigortalıların Aylık Brüt Kazançları

2009	Özel	Kamu	Toplam
693 TL	yüzde 46,5	yüzde 11	yüzde 43,2
693-900 TL	yüzde 24,4	yüzde 10,2	yüzde 23,1
900-1.110 TL	yüzde 6,8	yüzde 8,5	yüzde 7
1.110-1.320 TL	yüzde 4,6	yüzde 4,1	yüzde 4,5
1.320-1.530 TL	yüzde 3,4	yüzde 5,7	yüzde 3,6
1.530-1.740 TL	yüzde 2,3	yüzde 6,2	yüzde 2,6
1.740-1.950 TL	yüzde 1,8	yüzde 8,2	yüzde 2,4
1.950-2.160 TL	yüzde 1,4	yüzde 8,5	yüzde 2,1
2.160-2.370 TL	yüzde 1	yüzde 7,4	yüzde 1,6
2.370-4.504 TL	yüzde 4,8	yüzde 25,4	yüzde 6,6
4.504 TL	yüzde 3,3	yüzde 4,6	yüzde 3,4

Kaynak: SGK 2009 Yılı İstatistik Yıllığı

2009 yılı itibariyle sigortalıların yüzde 43,2'si brüt asgari ücret kadar, yüzde 23,1'i 693-900 TL, yüzde 7'si ise 900-1.110 TL aylık brüt kazanç elde etmiştir. Kamudaki ücret düzeylerinin özel sektöre nazaran daha yüksek olduğu da görülmektedir. Ücret aralıkları incelendiğinde sigortalıların büyük çoğunluğunun brüt asgari ücret ya da brüt asgari ücretin biraz üzerinde aylık kazanç elde ettiği görülmektedir. **Ücretlerin asgari ücret ve asgari**

² Bu karşılaştırma yapılırken, SSK 2000 ve 2009 İstatistik Yıllıkları esas alınmıştır. 2000 yılının 3. döneminde brüt aylık asgari ücretin 118 milyon 800 bin TL olduğu göz önünde bulundurularak, prime esas kazanç aralığı aylık brüt 180 milyon TL'den düşük olanlar, 1 ila 1,5 brüt asgari ücret arasında aylık brüt kazanç elde edenler arasında sayılmıştır. 2009 yılında ise brüt asgari ücretin 1,5 katından az aylık kazanç elde edenlerin hesaplanmasında, brüt asgari ücretin 1,5 katı (1039,5 TL) 3. aylık brüt kazanç diliminin (900 TL-1110 TL) ortalamasına yakın olduğu ve sigortalıların çoğunluğu daha düşük ücret düzeylerinde yer aldığı için bu dilimde yer alan sigortalıların yarısı da aylık brüt asgari ücretin altında kazanç elde edenlere dahil edilmiştir. Ancak Türkiye'de gerçek ücretlerin biraz daha yüksek olduğu söylenebilir. Zira Türkiye'de birçok işverenin sigorta primlerini gerçek ücretler üzerinden değil daha düşük ücret üzerinden yatırdığı bilinmektedir.

ücretin biraz üzerinde yoğunlaşması, Türkiye’de emekçilerin büyük çoğunluğunun sefalet düzeyinde ücret aldığını ortaya koymaktadır.

ÇALIŞMA YAŞAMINDA TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ DEVAM EDİYOR

Bu çalışma boyunca değindiğimiz sorunların çoğunu kadın işçiler daha derinden yaşamakta, çalışma yaşamında toplumsal cinsiyet eşitsizliği devam etmektedir. Dünya ölçeğinde kadınların istihdam oranının en düşük, kadın işsizliğinin ise en yüksek olduğu ülkelerden biri olan Türkiye’de her 4 kadından 3’ü çalışma yaşamının dışında kalmaktadır. Çalışma yaşamında var olabilen kadın işçi ve emekçilerin çoğunluğu ise düşük ücret, iş güvencesiz istihdam, ağır çalışma koşulları, hak ihlalleri, sendikasızlık, ayrımcı uygulamalar, cinsiyetçi meslek ve görev dağılımı ve taciz gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır.

2008 ve 2009 yıllarında yaşanan ekonomik krizin ardından, kadınların işgücüne katılımında yıllardan sonra ilk kez artış yaşanmıştır. Bu artışla birlikte, kadın işsizliği daha da yükselmiş; bir yandan da işgücüne katılan kadınların güvencesiz, düşük ücretli ve vasıf gerektirmeyen işlere yönelmiştir.

İŞÇİLERİN BÜYÜK ÇOĞUNLUĞU “HARRANLI”, AZINLIĞI SENDİKALI

1980’den bu yana süre giden sendikasızlaştırma süreci, 2000’li yıllarda da devam etmiştir. Özelleştirme, taşeronlaştırma, esnek istihdam, dar, yasakçı ve adeta sendikalaşmayı zorlaştıran yasal mevzuat gibi sendikal örgütlenmeyi zayıflatan politikaların yanı sıra, özellikle özel sektörde işverenlerin hukuka aykırı uygulamalarla işçilerin sendikalaşmasını engellemesi ve hükümetlerin buna göz yumması, Türkiye’de sendikal örgütlenmenin her geçen yıl erimesine yol açmaktadır.

Toplu iş sözleşmesi kapsamındaki ücretli sayısının, toplam sendikalaşabilir ücretli nüfusa oranı üzerinden sendikalaşma oranı hesaplandığında, sendikal örgütlülüğün nasıl zayıflatıldığı daha açık görülmektedir. **2000 yılı itibariyle toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçi sayısı 1 milyon 42 bin 473 iken toplam ücretli sayısı 10 milyon 488 bin, sendikalaşma oranı ise yüzde 9,9’du. 2009 yılına gelindiğinde toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçi sayısı 748 bin 398’e düşerken, toplam ücretli sayısı 12 milyon 770 bine çıktı; bunun neticesinde sendikalaşma oranı yüzde 5,9’a gerilemiştir.** 1988 yılında toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçi sayısının 1 milyon 591 bin 600, sendikalaşma oranının ise yüzde 22 olduğu dikkate alındığında, sendikalaşmanın nasıl adım adım geriletildiği daha net görülmektedir.

Tablo 12: Sendikalaşma Oranı (Genel)³

Genel	TİS Kapsamındaki İşçi Sayısı	Toplam Ücretli Sayısı	Sendikalaşma Oranı
2000	1.042.473	10.488.000	yüzde 9,9
2009	748.398	12.770.000	yüzde 5,9

Kaynak: ÇSGB Çalışma Hayatı İstatistiklerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Öte yandan toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçi sayısının çoğunluğunu hala kamu işçileri oluşturmaktadır. Özel sektörde sendikalaşma oranı, genel sendikalaşma oranından daha da düşüktür. **2000 yılında özel sektördeki toplam ücretli sayısı 7 milyon 379 bin iken, toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçi sayısı 398 bin 480, özel sektörde sendikalaşma oranı ise yüzde 5,4'tü. 2009 yılına gelindiğinde özel sektörde ücretli sayısı 9 milyon 811 bin 149'a yükselirken, toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçi sayısı 335 bin 843'e, sendikalaşma oranı ise yüzde 3,4'e düştü.**

Tablo-13: Sendikalaşma Oranı (Özel Sektör)⁴

Özel Sektör	TİS Kapsamındaki İşçi Sayısı	Toplam Ücretli Sayısı	Sendikalaşma Oranı
2000	398.480	7.379.000	yüzde 5,4
2009	335.843	9.811.149	yüzde 3,4

Kaynak: ÇSGB Çalışma Hayatı İstatistiklerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

SONUÇ: BU TABLOYU EMEKÇİLER DEĞİŞTİRECEK

Bu çalışma boyunca ortaya konulan veriler, 2000'li yılların ilk 10 yıllık döneminin panoramasının olumlu olmadığını ortaya koymaktadır.

Kısaca özetlemek gerekirse 2000'lerin ilk 10 yılında,

- İşgücüne katılım yerinde saymış, istihdam oranı azalırken, işsizlik oranı artmıştır.
- İstihdam yaratmayan ekonomi politikaları neticesinde istihdama katılan her 2 kişi beraberinde 3 işsizi getirmiştir.
- İşsizlik yalnızca rakamsal ya da oransal olarak büyümemiş, işsizlikte geçen süreler de artmıştır.
- İstihdamda tarımın payı düşerken, sanayi ve özellikle hizmetler sektörünün payı artmıştır.

³ Sendikalaşma oranı hesaplanırken, Aziz Çelik ve Kuvvet Lordoğlu tarafından oluşturulan yöntem kullanılmıştır. (Çelik, Aziz ve Lordoğlu, Kuvvet, 2006, "Türkiye'de Resmi Sendikalaşma İstatistiklerinin Sorunları Üstüne", *Çalışma ve Toplum*, Sayı:9, ss.11-31).

⁴ Özel sektörde çalışan işçi sayısına TÜİK'in ücretli verilerinden Maliye Bakanlığı BÜMKO'nun kamuda toplam istihdam sayısı düşülerek ulaşılmıştır.

- İstihdam içinde kendi hesabına çalışma ve ücretsiz aile işçiliğinin oranı azalırken, ücretlilerin oranı artmakta, işçileşme süreci devam etmektedir.
- Kamuda işçi istihdamı azalırken, güvenceli istihdam biçimleri yok edilmektedir.
- Özel sektörde kayıt dışı istihdam sorunu devam ederken, güvencesiz istihdam yaygınlaşmakta, yasal iş güvencesi işçilerin büyük çoğunluğu kapsamamaktadır.
- İşçilerin çalışma süreleri uzamakta; işçilerin yaklaşık yarısı yasal üst limitin üzerinde uzun sürelerle çalıştırılmaktadır.
- İşçi sağlığı ve iş güvenliği sorunu hızla büyürken, iş kazaları 10 yılda yaklaşık 10 bin işçiyi yaşamından etmiş, yaklaşık 20 bin işçiyi sürekli sakat hale getirmiştir.
- Çalışma koşulları her geçen gün ağırlaşırken, hak ihlalleri de artmaktadır.
- Ücretlerde “sefalet” düzeyi devam etmekte, özellikle özel sektörde sigortalı işçilerin büyük çoğunluğu asgari ücret ya da asgari ücretin biraz üzerinde gelir elde etmektedir.
- Çalışma yaşamında toplumsal cinsiyet eşitsizliği devam etmekte, kadınların istihdama katılımı sınırlı kalırken, kadın işsizliği artmakta, istihdam edilen kadınların sorunları ağırlaşmaktadır.
- Sendikal örgütlülük zayıflamaya devam etmekte, sendikalaşma oranı düşmektedir.

Karanlık bir tablo olduğu ortadadır. Bu karanlık tablonun oluşmasının temel nedeni 1980’lerden bu yana uygulanagelen yeni liberal politikalarıdır. Küresel kapitalizmin yeni liberal politikaları, daha çok işsizlik, daha çok güvencesizlik ve daha çok sömürden başka bir şey getirmemektedir. 2011 1 Mayısı hazırlıkları çerçevesinde konfederasyonumuz DİSK tarafından gündeme getirilen **“Milyonlar aç, milyonlar işsiz, işte kapitalist sisteminiz”** teması bu süreci özetler niteliktedir.

Bununla birlikte, bu olumsuz gidişatı değiştirecek olanlar da emekçilerdir. 2011 yılı 1 Mayıs’ında Türkiye’nin dört bir yanında emekçiler bir kez daha bu sürece karşı tepkilerini, taleplerini ve özlemlerini dile getirmişlerdir. “Gündüzlerinde sömürülme, gecelerinde aç yatılmayan” günlere olan özlemimiz ve inancımız, bu karanlık tabloyu değiştirmeye yönelik mücadelemizde her geçen vücut bulmaktadır...